

ОБЛЫСТЫҚ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ГАЗЕТ

АҚТӨБЕ

1924-2024

ЖЫЛ

ЖҮЗ ЖЫЛ ЖЫЛНАМАСЫ

4 870220 330029

Қазақ халқында өз ортасынан шыққан талантты адамдарды жоғары бағалап, ерекше құрмет көрсеткен. Өйткені олар ел ішінде жұртшылықтың жүрегіне рухани нәр сеуіп, адамдарды алғы күнге жетелеген, жігер берген. Еңбек адамдарының қуанышын еселеп, қиындыққа тап болған жандарға жебеу болған, өзінің өлең-жырымен өнеге өрісін кеңейткен сондай тұлғалардың бірі Құдабай жырау Әбішев еді...

Ол 1908 жылы Шалқар ауданында дүниеге келіп, 1989 жылы 81 жасында өмірден өтті. Ұлы Отан соғысының қатысушысы. Отан соғысы орденімен, бірнеше жауынгерлік медальмен марапатталған.

Құдабай әдемі сазбен таңға дейін жырлайтын жырау, күміс көмей, жез таңдай әнші, дәулескер күйші болған. Суырыпсалма ақындығы және бар.

Ол халық алдында «Орақ-Мамай», «Қарасай-Қази» жырларын, Кердері Әбубәкірдің ноғай молдасымен айтысын тұрақты жырлап отырған. Көпшілік тебіреніп тыңдайтын «Әлимань әні» оның репертуарынан тұрақты орын алған және осы керемет туындының насихатшысы іспетті еді.

«Ер Тарғын», «Алпамыс», «Ер Қосай», «Ер Көкше», «Едіге», «Қыз Жібек», «Нұрадин», «Мұсахан», «Қырымның қырық батыры», тағы да басқа тарихи жырларды ол жатқа білетін.

Оның күйшілік өнері де ерекше болған. Қазанғалтың «Көкілі», «Ақжеленнің» бірнеше түрі, авторы белгісіз «Жетім қыз», тағы да басқа күйлерді ерекше нақышпен тартып, тыңдармандарының лайықты қошеметіне бөленген.

Құдабай Әбішев ұзақ жыл ауданның «Сарыбұлақ» совхозында автокөлік жүргізді. Шаруашылық, аудан басшылығының көптеген марапаттарына ие болды.

Ол өмірінің соңына дейін қолынан қоңыр домбырасын тастаған жоқ, өмірден елге қызмет етіп өтті. Және Шалқар ауданының көршілес Арал аймағының ол бармаған, өнерімен қызмет етпеген өңірі жоқ десе де болады. Бір атап өтерлігі, 1989 жылы Шалқардағы аудандық Мәдениет үйінде алғашқы ақындар айтысын ашып берген де Құдабай жырау еді.

Арал өңіріндегі балық зауытының директоры болған, өзі де тілге шешен, жыршылық өнер қолдаушысы Кеулімқош Тәңірбергенов Құдабайды жақсы таниды екен.

Сол кісі айтқан бір әңгімені бүгінде есімі халыққа танымал жыршы Демеу Жолымбетов жеткізді.

Ол былай өрбіген-ді:

«Құдабай Шалқар ауданының «Сарыбұлақ» совхозында машина жүргізетін. Сонда жұмыс ретімен Арал жағына да жиі келетін. Қонған үйінде оның келген хабарын естіген халық жиналып қалады. «Орақ-Мамай», «Қарасай-Қази» жырларын ұзақ таңға созып айтып

шығатын. Батақтың Сарысы, Әлима апа жырлары, Әбубәкір Кердері өлеңдері де оның орындауында жиі айтылатын. Талай тыңдадым, әсерлілігі сондай — көңіліміз босап, көзімізге жас үйіріліп отыратын».

Құдабайдың жыраулығы бала кезде, сонау Ақбастыда жүргенінде естіген Демеудің өзі берегіректе Шалқар өңіріндегі белгілі азаматтардың бірі, шежіреші, құйма құлақ аға Оңдасын Үсеновтен ерекше талант иесінің дауысы жазылған дискіні тыңдағанын айтады.

«Менің білуімде осы Ақтөбе өңірінде деп айтайын, өз заманында Құдабайдан асқан жырау болған жоқ деп білемін. Дауыс ерекшелігі, өзіндік мақамы, жырды төгілгенде жаңылыспайтын ерекше қабілеті, оның ішінде өзі де ұйқастырып шығара қоятын ақындығы осының бәрі оған табиғат берген ерекше талант еді».

Бұл — жыршылықты жүйелі жалғастырып келе жатқан кейінгі буынның танымал өкілі Демеу бауырымыздың пікірі.

...Біз сол Құдабай ата тұрған, еңбек еткен «Сарыбұлақ» совхозында өстік. Бала кезімізде ауылдағы тойларда үлкендердің дастарқаны бөлек жайылады. Көпті көрген қадірлі қариялар ескілікті әңгімелерді қозғап, өнегелі мысалдарды өрістетіп отырады.

Бір кезде қысқа қайырымды бірер мәрте қайталаған құйқылжыған домбыра үні естіледі. Іле-шала қошеметшіл қауымның дауыстары естіліп қалады. Содан кейін ұзаққа сілтеген бір сарынды мақаммен ескі жыр өуені тыңдаушысын еліктіріп кете береді дейсің.

Ара-арасында дауыс қыздыру үшін айтылатын:

Қарасай, Қази қос жетім,

Құдабайменен үш жетім... — деп келетін жолдар жадымызда жатталып-ақ қалыпты. Жыраудың алдына ақ орамал жайылады. Шәйнекте бабымен шығарылған қара шай дайын тұрады. Отырыс таңға дейін созылады. Тыңдаушысы да шаршамайды, жыршы да толас таппайды.

Тек әрегідекте:

Жаңағы ішкен қызыл шай,

Барып қалды қуыққа-ай.

Мен келгенше ұстай тұр

Домбыраны суытпай! — деп жыршының қолындағы аспабын шалт қимылмен жанындағы адамға ұстата салып, өзі сыртқа беттегенінің өзі қаумалап отырған жұртшылықты бір серпілтіп, көңілдендіріп тастайтын.

...Құдабай жырау туралы жазып отырғанымда бала кездегі мынадай бір жай көз алдыма келе береді. Әлі есімде, қақаған қыс айы болатын. Далада қар қалың болғанымен, үй жылы, шешеміз пешке көмір салып қояды. Тамағымызды ішіп алғаннан кейінгі шаруамыз — қолымызға кітабымызды алып, сабаққа дайындалу. Осындай бір тыныш сәтте есік ашылып, үйге жасы егде-

ҚҰДАБАЙ ЖЫРАУ

леу тартқан, бейтаныстау бір адам кіріп келді. Сиректеу көріп жүрсем де, бірден таныдым. Нәжімедін деген кісі. Құдабайдың я ағасы, я інісі болуы керек. Көбіне Алақозы жағында жүреді деп еститінбіз. Ешкіммен көп шаруасы жоқ, бір мүсепірлеу кісі көрінетін.

Сол адам табалдырықтан аттаған бойда:

Бұл үйге айта келдім жарапазан,

Бір келген он екі айда ораза иман! — деген мағынада зарлатып қоя берді. Есік алдынан көп ішке қарай енбей, тұрған бойында ұзақ айтты. Бұрын тыңдап көрмеген екенмін, байқаймын, сөздері мағыналы. Дауысы соншалықты жағымды. Үйдегілерден ешкім оның сөзін бөлген жоқ. Бір кезде пеш түбінде қисайып жатқан нағашы әжем Әзиза орнынан жайлап тұрды да, орамалдың шетінде бір нәрсе түйіп, әлгі кісінің иығына артқан дорбасына салды. Ораза кезіндегі осы бір оқиға менің есімде өмір бойы сақталып қалды.

Сонда айтайын дегенім, өнер бұл әулетке алаламай қонған болып тұр ғой.

Қазақстанның құрметті журналисі, ұзақ жылдар Қазақ радиосы мен Қазақ телевизиясында қызмет істеген менің іні-әріптесім Иманбай Жұбаев ауылда Құдабай жыраудың Мұрат деген баласымен қатар өсті. Ол сонау сексенінші жылдары Мұрат құрдасының «әкемнің дауысын ленталы магнитофонға жаздырған едік, соны көшіп-қонып жүргенде таба алмадық, мүмкін, бір жерде бар шығар», — деген сөзін айтады.

Бүгінде өзі де алпыстың үстіне шыққан Иманбай бала кездегі әсерлерін жазып жіберіпті. Енді содан үзінді келтіре кетейін:

«...Алты-жеті жастамын. Әкем Құрманбайдың қызметінің ауысуына байланысты Шолақжиде бөлімшесіне көштік. Кішкентай, алақандай, атақты «қырық жолдың» бойындағы бұл ауыл — бабамыз Есет Көтібарұлы жерленген қасиетті мекен.

Отбасында әжем, әке-шешем және үш жасар қарындасым және мен бар. Бірде үйге жеті-сегіз жолаушы аялдады. Шай келді, ет желінді. Бір кезде қонақтардың бірі:

— Ай, Құрманбай, үйде домбыра бар ғой, алып кел. Құдекең бір жырлап жіберсін, — деп әкеме ымдады. Тәрде отырған орта бойлы, қызыл шырайлы сары кісі пешпентінен жаялықтай беторамалды алып, маңдайын бір сүртті де, домбыраны ұстап, бір тие-

гін, бір құлағын бұрып, біраз отырды. Есімде жоқ, мен білмеймін, жыр болуы керек-ау, төгілтіп жатыр, ұзақ жырлап жатыр... Арасында қонақтар «Ай, мың болғыр!», «беу, дүние-ай...» деп көтермелеп қояды.

Кейінірек білсем, домбыра тартқан сары кісі бүкіл Шалқарға мәшһүр Құдабай жырау екен.

1959 жылы менің әке-шешем үйленгенде атам Жұбай Құдабайды арнайы шақыртып, жас келіннің бетін ашқызып, тойда екі-үш күн жырлатқан.

Артынан зерттеп білсем, сол кезде ол «Қырымның қырық батыры» циклынан «Едіге», «Телағыс», «Мұсахан», «Ер Тарғын», «Қарасай-Қази» дастандарын жырлайды екен».

Шалқар ауданында ұзақ жыл басшылық қызметте болған, өзі де он қолынан өнері тамған, сөз қадірін жақсы түсінетін Серікбай Бақтыбаев көзі тірісінде жергілікті баспасөз арқылы Құдабай жырау өнерін барынша насихаттап-ақ өтті.

Ол «Мен Құдекеңмен бір колхозда еңбек етіп жүргенде облыстық мәдениет бөлімінен адамдар келіп, оның біраз ән-жырларын таспаға жазып алып кеткен еді. Оның жыраулық өнерінен басқа, күйшілігі де керемет еді. Әдетте ол күйді тартпас бұрын оның тарихы туралы әңгімелеп беретін. Мәселен, «Жетім қыз» деген күйді жиі тартатын. «Осы күйді кім шығарғанын білмеймін, бірақ өзім Шауқаннан үйрендім» деп айтып отыратын» деген естелік қалдырыпты.

Серікбай ағаның пайымдауынша, «Құдабай, негізінен, әдемі сазбен шаршамастан бозала таңға дейін жырлайтын жырау, күміс көмей, жез таңдай әнші, әжептәуір күйші болатын. Онымен қоса өзі біреулерді мақтарда немесе сынарда шығарып салмалық ақындық өнерден де құр емес еді.

Құдекеңнің әуені мен нақыштарын мен өз басым тыңдап жүрген жыраулардан естіген емеспін. Оның әуендері қызылордалық термеші-жырауларға аздап келіңкірегенімен, олардан гөрі құлаққа тым өзгеше жағымды естілетін. Әсіресе оның ән қайыруы ерекше әсер ететін».

Он саусақтың ішінде,

Жақсысы еді-ау бармағым.

Бармағымнан айырылып,

Он екі күн зарладым.

Майданда жаумен жан алысып-жан беріскен шайқаста оқ тиіп, бас бармағын кесіп тастағанда шығарған өлең бұл.

Ол соғыстан аман-есен елге оралғанда мылтықтың кенеп қабына салынған, сағағынан омырылып, екіге бүктелетін домбырасы да өзімен бірге келіпті.

Құдабай жырау өзінің өмірлік серігі, аяулы Әсия апамен жарасымды, ұзақ ғұмыр кешті. Олардың отбасында Масаты, Төлеген, Мәрия, Мұрат, Бердімұрат, Ақзейне атты перзенттері өмірге келіп, бәрі де отбасылы болып, ата-ана ғұмырын жалғастырды. Балаларының үлкені Қанаттың өмірден ертерек озуы ғана жыраудың жүрегіне салмақ түсіргендей еді.

Бүгінде ел ішінде Құдабай жырау мұрасына қызығушылық көбейе түсуде. Көзкөргендер, оның әдемі мақамынан сусындаған буын азайғанымен, асыл мұра әлі талай ұрпаққа рухани нәр сыйлары анық.

Нұрмұханбет ДИЯРОВ,
Қазақстан Журналистер одағының мүшесі.